

Vakfetmek

Mustafa ÖZDAMAR

elime olarak lügatlerde "durdurmak", "alıkoymak" mânâlarına gelen vakıf, İslâm Hukuk terimi olarak bir sistem ifâdesidir. Bu mânâda, taşınır veya taşınmaz her türlü mal ve mülkün Yaradan'ın emâneti olduğu şuuruyla, gene O'nun istediği istikâmette, dâimi olarak insanlığın hizmetine sunulmasının, vakfın esprisi olduğunu anlamak mümkündür.

Bu espriyi kavramış insanların yaşadığı bir cemiyette, anılan istikâmette hizmet veren müesseselerin doğması tabiidir. Hattâ, denebilir ki, varlığını insanların hizmetine adanmış idealistlerin, hayâtın yükünü hafifletmek yolunda girişecekleri faaliyetlerin seyrinde, kolaylıkla yapılmış intibaini verecek kadar sâde bir akış göze çarpar. Vakıf'ta, bu özelliği görüyoruz; yâni, vakfı ortaya çıkaran şartlar, bir dünya görüşü etrafında şekillenen âhenkli bir yaşayış tarzının sonucudur.

Dünyâ hayatının bir öncesi ve sonrası bulunduğu, gelenlerin mutlaka gideceğine, dolayısıyla dünyânın bir imtihan yeri olarak geçiciliğine imân edenlerin yaşadığı bir cemiyette, sosyal yapının oluşması, bu çerçevedeki prensipler zincirine bağlıdır. Dolayısıyla, "vakıf, bir prensip kurumudur" demek mümkündür.

Hayat ve hayat sahası olarak dünyâ, bir kervan ve o kervana bir güzergâh, gibidir. Vakıf, bu kervan ve güzergâhın seyir şartları içinde, sahip olunan değerlerden her ihtiyaçlının faydalanmasını sağlayan bir müessese hareketi olarak hayâtı sarar.

Meseleyi şöylece örneklendirebiliriz: Diyelim ki kendi vadisinde akıp giden bir ırmak var. Bu ırmağın önüne bir bend bir baraj yaparak ırmağı

göl haline getirme imkânı var. Böyle bir ırmağı, önceden belirlenecek plân ve Program çevrevesinde en uygun yerde "durdurmak" ve daha sonra, daha genel ve daha yaygın bir hizmet hedefi doğrultusunda, birikmiş ve güçlenmiş olarak, muhtelif hizmetlere sevk edebilmek.... Ve bütün bunları Hak uğrunda ve halk için yapmak.... Bir mânâda Vakfetmek budur. Sosyal fonksiyon itibariyle vakıf; şişmanlayan servetin, hem kendisine, hem de çevresine vereceği zararları önlemek bakımından sağlıklı şişmanlamasını "durdurmak" ve onu, hem kendisi, hem de çevresi için daha sağlıklı ve kısılanılmaz hale getirmek üzere Hak uğrunda, sarfetmek demektir. İlim yolunda zamanlarını harcayanlar iyyin, güzelin ve doğrunun yayılması için ömürlerini vakfediyorlar. Bu da vakıftır.

Peygamber Efendimiz, Fedek'te, Hayber'de ve Medine-i Münevvere'nin başka yerlerindeki hurma bahçelerini halk yararına vakfettiği zaman, o anda orada bulunan müslümanların hemen hepsi, varlarını yoklarını, her şeylerini Allah rızası için vakfetmeye başladılar. Bu vakfetme işi öylesine ileri götürüldü ki, vakfedecek bir şeyleri bulunmayanlar, bir lokma bir hırka, bir âsâ bir çarık, yeryüzünü dolaşarak, insanlığa iyiyi, güzeli ve doğruyu anlatmak üzere ömürlerini vakfettiler.

Genel mânâda VAKIF; ne olursa olsun insanlığa yarar her hangi bir şeyi HAK uğrunda "durdurmak" ve halkın hizmetinde bulundurmaktır.

Boşa giden zamanı ve akıb giden ömrü.... Savrulan serveti ve kibire dönüşen onuru... Bencilliği, hırsı ve başkalarını düşünememezliği "durdurmak"

ıslah etmek ve zehirden panzehir elde edercesine, onları da halkın hizmetinde bulundurmak....

Uyuyan kandilleri uyandırarak karanlığı "durdurmak", karanlığın kalbinden aydınlık çıkararak halk hizmetinde bulundurmak...

Cansızlara can, kansızlara kan olmak... Açlara tokluğu, açıklara giyinmeyi kuşanmayı ve barınmayı tattırmak...

İşsize iş, güçsüze güç sağlayarak alın teri ve emeğin onurlu karşılığını hazırlamak....

Yedisinden yetmişine herkese ve her kesime eğitim ve öğretim imkânı ortaya koymak...

Yedisinden yetmişine herkesi ve her kesimi içine alan, inançlı, kıvançlı, aydın, medenî, uyanık ve ileri bir toplum yapısı kurabilmek gayretinde olmak....

Birbirini kıskanan ve birbirinin varlığına göz diken "açgöz", hasta, sıska, hasetçi ve fesatçı bir toplum değil, birbirine imrenen, birbirinin varlığının artmasını, devam ve hekâsını dileyen, "gözütök" ve "gönlübol" bir toplum meydana getirme faaliyeti içinde bulunmak...

Birbirine köstek değil, destek olabilen sağlıklı bir toplum çatısı kurabilmek...

Bencilliği yenmek ve insanların halleriyle birleşip bütünleşerek ortak bir mutluluk düşünmek...

"Yaratığı Yaradan'dan ötürü sevmek" ve "hoş görmek".

Adları ve tamları yeryüzünün her yerinde bilinen ve tanınan, bütün insanlık tarafından içtenlikle sevilen ve sayılan Ahmed Yesevî'ler, Hacı Bektaş-ı Velî'ler, Yunus'lar, Mevlâna'lar ve Şems'ler... Akşemseddin'ler, Niyazî-i Mısırî'ler ve Hacı Bayram-ı Velî'ler ve daha kimler ve kimler... Hepsi de insanlığın yüzakı ve gönül aydınlığı isimler yolunda "örnek" ve evrensel, âbidevî, insan yetiştirmek... İşte vakıf budur.

Vakıf denilince akla ilk gelen düşünce hiç şüphesiz haklı olarak vaktiyle verilen ve günümüzde yetişilemeyen hizmetler zincirinin alan ve anlamlarının bile henüz tam olarak -ilmi şekilde- tesbit edilemediği dinî ve medenî amaçlı, geniş kapsamlı bir sosyal hizmet ve hayır kurumu olduğudur.

"Haklı olarak" diyorum, zira vakıflar tarihi gelişimleri içinde İslâm dünyasında, özellikle Osmanlı döneminin doruk devirlerinde devletin ekonomik, sosyal ve kültürel görevlerini üstlenmiş, fert ve devlet güçlerini halk yararına birleştirip bütünleştirerek, en güzel biçimde kanallı etmiş, tek ve

mutlak HAK rızası için halka hizmeti şân ve şiar edinmiş etkili ve yetkili bir kuruluştur.

Yine tarihî gelişimleri içinde vakıflar ve vakfiyeler incelendiğinde hayret ve hayranlıkla görülecektir ki, vakıfların hizmet kapsamına girmeyen bir konu yok gibidir.

Bunu bir kez daha vurgulamak istiyorum. Özellikle etkili ve yetkili oldukları, kendi ilke ve ülküleri içinde özerk oldukları, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda, dini ve medenî her konuda Pâdişah'tan kapıkuluna, Vezirden çobana kadar herkesin ve her kesimin vefâ ve şifâ ocağı kurabildikleri, çürüyen ya da âbâd olan bütün toplum katlarını kucakladıkları, herkesin her meselesinin eşiği, beşiği, tahtı ve tâci oldukları, "şart-ı vakıf"ın nâss-ı şârî" kabul edildiği yani vakfedenin şartlarının Allah'ın âyetleri gibi değişmez ve değiştirilemez kabul edildiği altın devirlerinde vakıfların hizmet götürmedikleri bir alan yok gibidir.

İlkokuldan Üniversiteye bütün eğitim ve öğretim hizmetleri, emzirme yurdu, kreşten hastahane-ye tüm sağlık hizmetleri, yol, su ve kendi devirlerinin şartları çerçevesinde aydınlatma işlerinden, kara ve deniz taşımacılığını kolaylaştıran bayındırlık hizmetlerine, Esnaf ve San'atkârları "ortak fayda" cılık çerçevesinde birleştirip bütünleştiren san'at ve ticâret ahlâkı örgütlerine ve matbaacılıktan spora ve daha saymakla bitiremeyeceğimiz, şimdi her biri ayrı bir Bakanlık bünye ve bütçesiyle yürütülen hizmetlerin hepsi, vaktiyle vakıflar tarafından icra ve ifâ edilmiş dini ve medenî hamlelerdir.

"Vakfı öyle büyüttünüz, öyle yaydınız ki, bu büyüme ve yayılma alanı içinde devlete yer kalmadı." gibi bir soru çengelinde gerilebilecek tecessüsler olabilir. Bakınız bir medeniyet tarihçisi bu konuda neler söylüyor:

"Osmanlı İmparatorluğu'nda taşınmaz mal servetin dörtte üçe yakın büyük bir kısmı, vakıflara ait bulunuyordu."

"Osmanlı İmparatorluğu döneminde pek büyük bir gelişme gösteren vakıflar sâyesinde bir adam, vakıf bir evde doğar vakıf beşikte uyur ve büyür, vakıf mallardan yer-içer, vakıf okullarda vakıf kitaplarla okur, vakıf bir okulda Hocalık eder, vakıf idaresinden ücret alır ve öldüğü zaman vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir kabristana gömülürdü."

(1) Güneri, Hasan. Vakıfta amaç kavramı.s. 1

(2) a.g.e. s. 22

Aşır Efendi-zâde Mustafa Kâmî Efendi "Evkaf nedir?" adlı eserine şöyle başlıyor:

"Efsânevî telâkkîlere ma'ruz kalan Evkaf'ın Vatanın belkemiği mesâbesinde bir müdâfâ-i milliye teşkilâtı olduğunu ve memleketi bu sûretle Türkleştirdiğimizi Vatanla alâka iddia eden herkesin bilmesi farzdır."⁽³⁾

"Ecdâd-ı İzâmımız zabt itdikleri memleketleri Türkleştirmek için iki usul ihdas itmişlerdir. Bunlardan birisi, fertlerin Türkleştirilmesi için ihdas edilen DEVŞİRME usûlüdür. Şehirlerin emvâl ve emlâkinin Türkleştirilmesi ise VAKIF sayesinde mümkün olmuştur."⁽⁴⁾

Şimdi bütün bunlardan sonra kısaca söylemek gerekirse, vakıftan nasîb almayan ve vakıf nimetlerinden istifade etmeyen hemen hemen yok gibidir.

Yürüdüğümüz yol, dinlendiğimiz park, piknik yaptığımız mesire yeri, gözümüzü ve gönümüzü dinlendiren yeşil alanlar ve ormanlar.. Okuduğumuz okul veya fakülte, ibadet ettiğimiz Câmî, tedâvî gördüğümüz Hastahane veya Sağlık Merkezi.

Gecenin karanlığında içimizi aydınlatan tatlı bir ezan ve öğlenin sıcaklığında ruhumuzu serinleten bağdaş kurmuş bir şadırvan..

Çamlıca'nın çamları, Karacaahmed'in servileri ve Beykoz'un çınarları...

Vakıftır, bilesiniz Eylül sıcaklığında soğutmak için sulaçımızı Uludağ'ın karları.

Görünmeyen ellerini uzatan yaşlı sebiller..

Hatalı şehirciliğin şehidi akmaç çeşmeler..

Ve anıt anıt insan yetiştiren tekkeler, zâviyeler, kalenderhâneler...

Dua bekleyen türbeler ve şehrin içinde şehir ve her biri ayrı bir açık hava müzesi, müze-i kebîr kabristanlar, hazireler... Bilesiniz ki vakıftır.

Eyüb'ün yâda dalmış leylekleri ve Aziz Mahmud Hüdâi'nin hiç solmayan leylâkları...

Ve ocakları hâlâ tüten imâretler ve dâha neler ve neler..

Bilesiniz ki vakıftır.

Çok çok afedersiniz, ihtiyacımızı giderdiğimiz tuvaletlerden, kırımımızı pasımızı attığımız hammamlara, yoksul ve kimsesizleri doyurduğumuz aşevlerinden asker ocağı ve üniversite mutfağına kadar, kalbimize ve karnımıza hitab eden ve geçmişin geleceğe bıraktığı miras çerçevesinde gündelik hayatımızı etkileyen neyimiz var ve neyimiz yoksa; iyi araştırırsanız, köklerine ve kökenlerine iner de asıllarına ulaşabilirseniz, görür ve anlarsınız ki hepsi de vakıf denilen bu mukaddes müessesenin uzantılarıdır.

Bütün bunlara karşı vakfın bizlerden istediği

ve beklediği yegâne hizmet ve hürmet, kendisinin aslî fonksiyonu içinde , yâni vakfedenin şartları çerçevesinde yaşatılıp devam ettirilmesidir. Bu anğaryavî bir yük değil, ifâsı insanlığımıza bırakılmış bir görevdir, zira; vakıf sahipleri vakfettikleri hayratı yaşatacak akar ve gelirleri de bırakmışlardır. Onları yaşatmak boynumuzun borcudur.

Bu şu demektir: İnanç, ibadet, eğitim, öğretim, sağlık ve sosyal hizmet gibi en kaçınılmaz, en vazgeçilmez ihtiyaçlarımıza verdikleri cevabla birlikte âbidevî estetikleri çerçevesinde ufuklarımızı süslemeleriyle de ayrı ve tartışılmaz bir fonksiyon icra eden bir Süleymâniyenin istediği böyle bir Süleymâniye olarak, batı sınırlarımızı bekleyen ve gelene gidene bu Ülkenin Müslüman Türk'e ait olduğunu söyleyen Edirne Selimiye'nin arzusu, aynı Selimiye olarak, Fâtih'in, Sultanahmed'in, Bayezid'in, Yavuz Selim'in, Atik Valide'nin, Cedid Valide ve Yeni Camii'n.. Bezmi Alem Valide Sultan'ın ve Haseki Hürrem Sultan'ın... Hasılı saymakla bitiremeyeceğimiz bunca vakıf eser ve âbidenin, hem kendilerinin, hem vakfedenlerinin ve hem de bugünkü vakıf görevlileri olmaktan buruk bir haz duyan bizlerin, istedikleri ve istediklerimiz, bekledikleri ve beklediklerimiz, düşündüğümüz, plânladığımız ve amaçladığımız tek arzu, vakfın kendi özellik ve güzelliği içinde, kendi konumu ve çevre düzeni çerçevesinde yaşatılıp devam ettirilmesidir.

Bu mukaddes iş, "el birliği ve gönül birliği" ile gerçekleştirilebilecek çok boyutlu dinî ve medenî sosyal bir vakıdır. Bu büyük vakıanın aslî fonksiyonu içinde çağın kaçınılmazlıklarından korunup kollarınası hepimizin ödevi olmalıdır.

Her biri ayrı bir özellik ve güzellik taşıyan vakıf eser ve âbideleri, hazırda konulmuş, çok çok zengin ve kat'ıyyen paha biçilemez bir turizm potansiyelidir. Ahşabdan mermere, kâğıttan kumaşa kadar her türlü malzemenin engin ve zengin bir sâbırla işlendiği, her türlü sanat ve hünerin icra edildiği, dolayısıyla de bütün bunların açık ya da kapalı olarak sergilendiği bu güzelim eserlerin, bu mukaddes mirasın, bu zengin ve paha biçilmez birikimin hatalı şehirciliğe kurban edilmesi, ne dinî ne de medenî bir davranıştır. Böyle bir birikimin tahrib, tahrif ya da yok edilmesine göz yummak veya kulak tıkamak, uygar barbarlık diyebileceğimiz çok tuhaf ve çarpık bir tutumdur. Hem turizm diyeceksiniz, turist çekmek için çaba sarfedeceksiniz, yeni yatırımlar ve beton tesisler döneceksiniz, hem de turistleri asıl cezbedecek olan en özel ve en güzel eserlerin tahribine, tahrifine ya da yok olmasına aldırış etmeyeceksiniz.

(3) Aşır Efendi-zâde Mustafa Kâmî Efendi, Evkaf Nedir. s. 1

(4) a. g. e. s. 6

Bu akıl alır bir davranış değildir. Turistler bizim kara kaşımıza ve elâ gözümüze gelmiyorlar efendim. Beton ve asfalt yığınlarının âlâsı da zaten kendilerindedir.

Arıyı cezbeden çiçek, turisti çeken antik kentler ve orijinal kültürlerdir.

Tabiat kendi tabiatı içinde tarihle bütünleşebildiği ölçüde özel ve güzeldir.

Eski İstanbul'suz bir İstanbul düşlemek, düş bile görememektir.

Vakıfsız bir şehir, kanalsız bir nehir gibidir, bataklık olmaya mahkumdur.

Süleymânîye'siz bir ufuk, Ayasofya'sız bir Sarayburnu, Sultanahmed'siz bir Atmeydanı ve Fâtih'siz bir Fâtih düşünmek mümkün değildir.

Vakıf, önü de sonu da, ezelde ezel ve güzelde güzel olan, kendisinden öze öge ve özne bulunmayan tek ve mutlak Hakka dayanan evrensel aşkın, önsüz ve sonsuz sevginin taşa ve taprağa işlenmiş, kumaşa, kâğıda ve ahşaba nakşedilmiş şeklidir. Bu aşkı yüreklerimizde taşımak, insan olabilmenin gereğidir.

İnsanın özünde var olan, yaratılıştan getirdiği özellik ve güzelliği bozmak, çözmek ve basit özentî unsurlarıyla onu aslından koparıp kokuşturmakla, asıllarına uygun şekilde yaşatılmaları gerekli olan vakıf eser ve âbidelerinin tahrib ya da tahrifi arasında fazla bir fark yoktur.

Tarihî ve uhrevî fonksiyonlarıyla birlikte eşsiz estetikleri ve yeşil alan görünümleriyle, soğuk peyzajlarda donan ve hatalı şehirciliğin dar plânlarında asfalt ve beton yığınlarında bunalan kentlere tabii - jeolojik ve sosyo-psikolojik solunum imkânı veren vakıf eserlerini yaşatmak herkesin tutkusu olmalıdır.

Sonu gelmez problemlerle suratı asılan kentlerimize teneffüs ve tebessüm imkânı sağlayan ve onları intihardan koruyan vakıf eserlerinin her biri, ayrı ayrı ve özenle, özümüz ve gözümüz gibi korunmalıdır.

En iyi, en güzel ve en modern şehir, eski hinterlandı üstüne abadan ve karabasan gibi çöken demir, çelik, beton ve asfalt heyûlâları değil, eski konumu çevresine ağır ve vakur saygı ile oturarak eski şeklini koruyabilen şehirdir.

Vakıfta emel ve temel, insan ve çevresine yaratılıştan getirdiği insan hakları doğrultusunda yaşanır bir hayat sistemi yükseltmektir.

Hazır "insan hakları" demişken, buraya bir parantez açmak ve konuya vakıfçı bir yaklaşımla kandil yakmak isterim.

Tarihe "insan hakları evrensel beyanname" şeklinde geçen ve batı medeniyetine mal edilen

"insancılık" ya da "hümanizma", gerçekte, teorisi ve pratiği, aslı ve yaşanmış şekliyle İslâm vakıflarıyla kurumlaşmış bir kavramdır. İslâmiyete göre Hakka kulluk, halka hizmetle tamlaşıp tümleşebilen bir ibadettir. Bu ibadeti sosyalleştiren, işe dönüştüren güc, imandır. Bu inanca ulaşmak, insanların birbirlerini sevmeleri, saymaları ve birbirleri ile yardımlaşıp dayanışmaları ile mümkündür. Çünkü sözünü ettiğimiz bu iman iksirini insanlığa ikrâm eden cihan peygamberi Efendimiz Aleyhisselâm, "iman etmedikçe cennete giremeyeceksiniz. Birbirinizi sevip saymadıkça da iman etmiş sayılmayacaksınız." buyurmuşlardır.

Çok geniş kapsamlı bir sosyal yardım ve dayanışma kurumu olan vakıflara vücut veren anafikir halkası bu inancın hâlesidir." Komşusu açken tok yatan bizden değildir." hadis-i şerifi bu halkanın pırlantasıdır.

İnsanlığın ortak ve sonsuz mutluluğunun garantisi belgesi olan bu yüce imana eğitim ve öğretimle, ilim ve irfanla ulaşılabilceğini çok iyi bilen atalarımız, bu amacın gerçekleşmesi için dinî ve medenî pek çok müesseseler meydana getirmişlerdir. Bunların en belli başlıları, camiler, mektebler, medreseler, tekkeler, zâviyeler, namazgâhlar, imaretler, dârüşşifalar, kervansaraylar ve benzerleri hâlâ kurulamayan eşsiz külliyelerdir.

Şimdi bunlardan bazılarını kendi devirleri içinde ve kendi dönemlerinin diliyle arz ve izaha çalışalım.

CAMİLER: asılları ve fonksiyonları itibarıyla hem bir ibâdet yeri hem de herkese açık birer eğitim ve öğretim merkezidir. Başka bir deyişle halk okulu. Mektebli ve medreseli câmi tipinin ilk örneği, insanlığın insanlığını unuttuğu tarihlerde, "orta çağ karanlığı" denilen "câhiliyye" devirlerinde, çölün ortasında bir cennet olarak beliren nurlu Medine Medeniyeti çerçevesinde vücut bulan Mescid-i Nebvî'dir. İnsanlık bu merkezden aydınlanmış ve sonsuz mutluluk müjdesiyle burada yunup yıkanıp arınarak, insanlık giysilerini tekrar bu merkezde giyinip kuşanmıştır. Câmi budur, vakıf câmilerin temelinde yatan ortak amaç da budur.

SIBYAN MEKTEBLERİ: Evliya Çelebi kendi devrindeki İstanbul çocuk okullarından söz ederken "evvelâ selâtin ve Vüzera Câmilerinin hepsinde birer sibyan mektebi (çocuk okulu) vardır."⁽⁵⁾ der ve gördüğü mekteblerin isimlerini sayar.

MEDRESELER : Mübâhat S. Kütükoğlu "1869'da faal İstanbul Medreseleri" adlı eserinde, aynı tarihlerde sâdece İstanbul'da eğitim ve öğre

time açık 166 aded medrese ismi vermektedir. 166 aded üniversite demektir bu. Bunların bizim tesbit edebildiğimiz kadarıyla yedi tanesi, yani:

1 - Fâtih, 2 - Bayezid, 3 - Süleymâniye, 4 - Şehzâdebaşı, 5 - Sultanahmed, 6 - Haseki ve 7 - Atik Valide külliyesi tam teşekküllü üniversite, diğer 159'u ise en azından Akademi ya da henüz bütün bölümleri hizmete sunulamamış yeni açılmış üniversiteler mahiyetinde üniversitelerdir.

TEKKE VE ZAVİYELER : En özel ve en güzel eğitim ve öğretim müesseselerimizin bir bölümü de türüm türüm insanlık tüten tekke ve zâviyemizdi. Ünlü ülkemizin dışına taşan, yedi iklim dört bucağa ulaşan, hatta evrensel boyutları aşan, bugün bütün insanlığın hayranlıkla andığı Yunus'lar, Mevlânâ'lar, Hacı Bektâş-ı Velî'ler ve daha kimler ve kimler gibi adlarının anılması bile rahmet ve bereket olan âbidevî şahsiyetler, bu mübarek müesseselerde pişmiş ve yetişmişlerdir.

Ruhun terbiyesi, kişiliğin geliştirilmesi, kaba ve kalın barbar duygu, düşünce ve davranışların sevgi ve hoşgörü imbakleriyle inceltilerek özelleştirilip güzelleştirilmesi, hasedin, fesadın ve kıskançlığın sökülüp atılması, insanın şeytânî taraflarının rahmânleştirilmesi, kısacası, kötünün, çirkinin ve eğrinin; iyi, güzel ve doğru hale getirilmesi gibi çok yönlü bir kişilik eğitimi sisteminin uygulandığı yerlerdir.

İMARETLER: Evliya Çelebi İstanbul'daki İmâretleri sayarken "evvelâ ol Razzâk-ı Hüdây-ı Kerim ve Hâlık-ı Cennet ü Naim-i mukime sad hezârân hamd ü senâ olsun ki, cümle mevcûdât-ı zîhayâtın erzâk-ı mukadderesini "Yeryüzünde Allah tarafından geçim kaynağı hazırlanmayan bir canlı yoktur."⁽⁶⁾ nass-ı celîli üzere taahhüd ve temin itdi. Cenâb-ı Fettâh-ı Aftm, feth-i Kostantiniyyeyi Ebu-l Fetih Hazretlerine Fâtîha-i âmâl itdikde O Hünkâr-ı zî iktidâr; fukara, guraba ve zuafâyâ ni'met-i uz mâ bezl itmek hususunda hakkâki Kerîm ve Ğanî isimlerine mazhar düştü de, ibtidâ a-Saray-ı Cedîd imâretini bina itdikde mâh ü sâl bi-l ğıdv-i ve-l âsâl bây ü gedâyâ, hâs ve âma ni'meti mebzuldür." dedikten sonra şu imaretleri sıralar: b- Fatih imareti, c- Bayezid imareti, d- Yavuz Sultan Selim, e- Kanuni Sultan Süleyman, f- Şehzâde Mehmed, g- Sultan Ahmet, h- Haseki Hürrem Sultan, i- Vefâ Sultan, j- Eyüb mihrîşah Sultan, k- Şehzâde Cihangir Sultan, l- Mihrimah Sultan, m- Valide Han ve n- Kösem Valide Sultan" İmaretleri...

Evliya Çelebi bunları bir bir saydıktan sonra şöyle söyler:

"Bundan başka tekyelerde de matbahlar vardır, amma imâret-i selâtn-i selef bu zikr olunanlardır ki, hâze-l ân, günde iki def'a fukarâ ve me-

sâkîne, pîr ve civana, âyende ve revendeye etmek ve çorbası mebzuldür."⁽⁷⁾

DARUŞŞİFA VE BİMARHANELER:

Bir medeniyet tarihçisi bu konuda şunları söylüyor:

"Eskiden batı ülkelerinde akıl hastaları Avrupa fanatizmi tarafından, şeytana karışmış diyerek ateşe atılıp yakılırken"⁽⁸⁾ ülkemizde bulunan Dâruşşifâlarda (şifa yurtlarında) bu tür hastaları iyileştirmek için musikî ile tedavî usulü uygulanmıştır.

Evliya Çelebi II. Bayezid Vakfı hayratından olan Edirne'deki Dâruşşifâ'yı şöyle anlatır:

"Amma bu fakir ü hakîr Evliya garib bir şey gördüm. Merhum ve mağfurun leh Bayezid-i Vefî aleyhir-rahmeh hazretleri vakıf-nâmesinde, dertlilere devâ, hastalara şifâ, divânelerin ruhuna gıda ve def-i sevdâ olmak üzere 10 aded Hânende ve Sâzende Ğulâm tahsis etmişdir ki, üç Hânende bir Neyzen, bir Kemânî, bir Musikârî, bir Senturî, bir Udî olub haftada üç kez gelerek hastalara musikî faslı verirler. Bi emr-i vahy-i Kadîr, nicesi âvâz-ı sâzdan hoş-hâl olurlar."⁽⁹⁾

Evliya Çelebi İstanbul'daki Bimarhane'lerin bir bölümünü şöyle anlatır:

1- Fatih Timar-hanesi; 70 hücre, 80 kubbe ve 200 Huddâmı vardır. Dersiâm Hekimbaşısı (Profesör Doktor Başhekim) vardır. Ayende ve revendegândan bir adam hasta olsa, Bimarhane'ye getirüb ona hizmet ederler. Münâsib edviye (ilaçlar) ile tedâvi iderler. Dîbâ ve şîb ve zerbâf harîr câme-hâbları (ipekli atlas kumaşlardan giyecekleri) vardır. Her gün iki def'a hastalara ğunâ gun (çeşit çeşit) et'ime-i nefes (nefis yemekler) bezl olunur. Evkâfî o derece kavîdir ki, vakıf-nâmesinde "eğer matbahta keklik ve tarraç (bildircin) ve sülün kuşlarının eti bulunmazsa, bülbül, serçe ve kebûter (güvercin) pişüb hastalara bezl oluna" diyu muharrerdir. Hastalara, Divânelere def-i cünûn için mutribân ve Hânendegân ta'yin idilmiştir. Avretler, kefereler için başka bir kûşede timar-hanesi vardır."⁽¹⁰⁾

2- Kanunî Sultan Süleyman Bimarhanesi: "Bu dâruşşifâ öyle bir kân-i devâ ve hevâdır ki bi emr-illâh üç günde hasta şifâ bulur. Ve gayet-ul gâye ve üstâd-ı kâmil füsâd-i âmil Hukemâ ve Cerrahları (her biri işinin ehli Doktorları ve Operatörleri) vardır. Bu dâr-i mesâsin evsafında lisân kâsirdir....

(6) Kur'an-ı Kerim. Hud: 6

(7) Evliya Çelebi Seyyahatnâmesi c. 1, s. 320

(8) Güneri Hasan. Vakıfta amaç kavramı s. 12

(9) a. g. e. s. 13

(10) Evliya Çelebi Seyyahatnâmesi c. 1, s. 321

3- Sultan Ahmet Han Bimarhanesi: Bunun da evkafı kavîdir. Ekser fukara ve dîvâneleri bu dârü'sşifaya getirirler. Zira bunun da havası hûb ve Huddâmları mahbûb ve merğûb adamlardır ki, dâima hastalara cân ü dilden hizmet ederler."⁽¹¹⁾

KERVANSARAYLAR : Evliya Çelebi'miz vakıf kervansaraylardan söz ederken Lüleburgazdaki Mimar Koca Sinan yapısı Sokollu Mehmed Paşa Kervansarayı'nı şöyle anlatır:

"Kapının önünde didebanlar nigâhbanlık ederler, akşamları kervansarayın kapısı mehterhâne çalınarak merasimle kapanır, kapıcılar vakıftan kandiller yakıp kapı dibinde yatarlar.

Gece yarısından sonra bir yolcu gelirse kapıyı açıp içeri alırlar. Vakıftan hayvanlarına yem, kendilerine yemek çıkarırlar, fakat zinhar içerden dışarıya kimseyi çıkarmazlar. Zira şart-ı vâkıf böyledir.

Sabah oldukda mehter çalınarak kapılar açılır, yolcular hazırlanırdı. Bu sırada dolaşan münâdî.

— Ey Ümmet-i Muhammed, maldan candan bir eksiği olan var mıdır?

diye bağırır, yolcular:

— Allah, hayır sâhibine -hayatta ise selâmet-ölmüş ise rahmet eylesin. Bir eksiğimiz gediğimiz yoktur.

derlerse, kapılar açılır.

— Öyle ise buyurun, Allah gidenlere selâmet, kalanlara rahat versin.

Yollarda gâfil gitmen, bisât gaib itmen, herkesi refik itmen, yürün Allah âsân getüre. (Yollarda oyalanıp zaman kaybetmeyin, herkesi arkadaş edinmeyin, haydin Allah işinizi rast getirsin.)

diyerek uğurlarlardı."⁽¹²⁾

KÜLLİYELER: Osmanlılarda vakıf yoluyla hayat bulan kuruluşların en mühimlerinden birisi, kamu hizmetlerinin büyük bir bölümünün karşılanması gayesiyle kurulan külliyelerdir. Osmanlı şehir-

lerinin pek çoğunda örneğine rastlanan "külliye", fonksiyonu ve gayesi bakımından medenî ve sosyal bir anlayışla meydana getirilmiştir. Külliye esas itibarıyla şehrin "sosyal merkezi" niteliğinde olan ve şekil bakımından bugünün kültür merkezine veya üniversite kampüsüne benzetebileceğimiz bir müessesedir. Şekil olarak benzetebiliriz dememizin sebebi, külliye de şeklin yanında mânâ da vardır; kampüste ise mânâsız bir şekil vardır. Bir sosyal merkez olan külliye, ortada bir câmi ve onun etrafında yer alan muhtelif fonksiyonlara sahip binalardan ibarettir. Bunlar, medrese, mekteb, kütüphane, hamam, türbe, han, imaret (aşevi), çeşme, sebil, hastahane, dükkânlar, işyeri vb. binalardır. Bu külliye içinde hastalar, müderrisler, öğrenciler, câmie gelen cemaat, yolcular, fakirler, zenginler, kısaca her türlü insan bir arada bulunur. Bu yönleriyle külliye aynı zamanda ilim merkezi, kültür merkezi, ibadet merkezi, haberleşme merkezi, eğitim merkezi durumundadır. Her insan külliye de beyninin, midesinin, kalbinin açlığını ve susuzluğunu giderebilir. Hamamda bedenlen, câmide mânen temizlenme, hastahane de şifa bulma, medrese ve mektebde bilgisini arttırma, imârethanede karnını doyurma, türbe de atalarına dua etme imkânını bulabilir. Ayrıca bugün bir türlü kurulamayan üniversite-halk ilişkisi, külliye de gayet âhenkli bir şekilde tesis edilebilmiştir. Zira, medresedeki müderris, yâni profesör, namaz vakitleri ve özellikle cuma namazlarında medresesinden çıkıp câmie gidiyor ve oradaki her çeşit insana hitab ederek ders veriyor ve cemaate ilmini aktarıyordu. Böylece en câhil insan bile, her konuda, en yetkili insandan bilgi alma fırsatını elde ediyordu."⁽¹³⁾

İstanbul'da Fâtih, Bayezid, Süleymâniye, Şehzâde Mehmed, Sultan Ahmed, Haseki Hürrem Sultan ve Atik Vâlîde külliyesi bunların en canlı örnekleriydi.

(11) a. g. e. c. 1., s. 321

(12) a. g. e. c. 3

(13) Kodaman, Bayram, I'inci Vakıf Haftası, s. 95